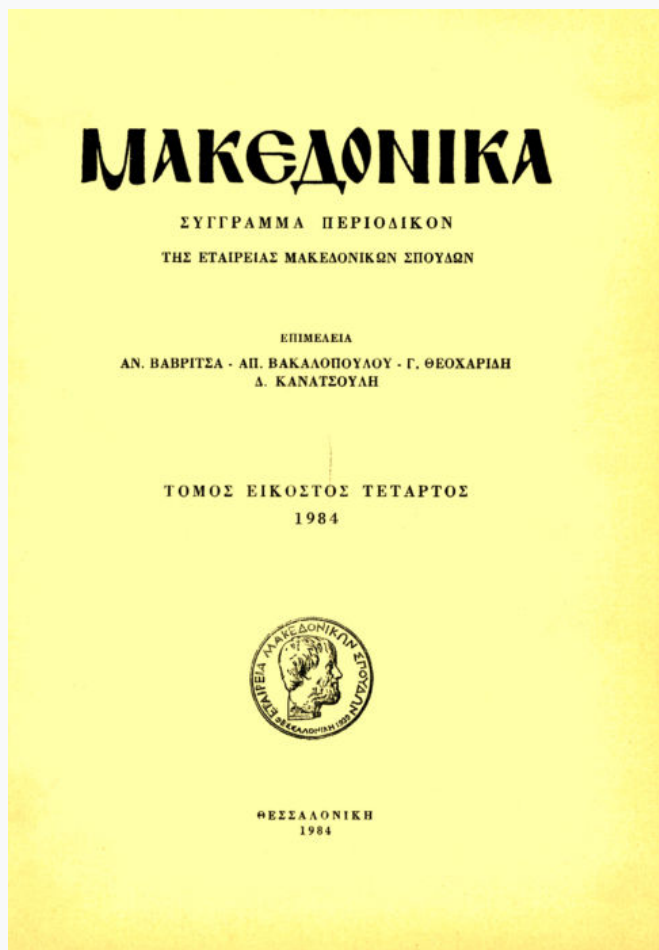

Μακεδονικά

Τόμ. 24, Αρ. 1 (1984)

Ετυμολογικά της περιοχής Πιερίας

Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

doi: [10.12681/makedonika.270](https://doi.org/10.12681/makedonika.270)

Copyright © 2014, Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δούγα-Παπαδοπούλου Ε. (1984). Ετυμολογικά της περιοχής Πιερίας. *Μακεδονικά*, 24(1), 217-233.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.270>

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΙΕΡΙΑΣ

Στην έργασία πού άκολουθεί γίνεται προσπάθεια νά ετυμολογηθοῦν μιιά σειρά άπό διαλεκτικές λέξεις πού προέρχονται άπό τά χωριά Ρητίνη, Έλατοχώρι, Μοσχοπόταμο, Μηλιά, Έλαφο, Κολινδρό καί Λιτόχωρο τής περιοχής Πιερίας. Ή συλλογή τών λέξεων αὐτών, πού έγινε τόν Αὐγουστο τοῦ 1981, άποτελεῖ μέρος τής εὐρύτερης συλλογής τοῦ ιδιωματικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου τών παραπάνω χωριῶν καί πραγματοποιήθηκε στά πλαίσια τών γλωσσοσυλλεκτικῶν άποστολῶν πού ὁργανώνει κάθε καλοκαίρι τὸ Γλωσσολογικὸ Τμήμα τής Έταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν σὲ χωριά τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, μὲ σκοπὸ τὴ συγκέντρωση καί μελέτη τοῦ ιδιωματικοῦ γλωσσικοῦ πλοῦτου τής Μακεδονίας.

Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι:

*βαλάω*¹, *τό*:

Στὸν Κολινδρὸ ἡ λέξη σημαίνει ἓνα εἶδος ἄγριου χόρτου¹. Ἡ λέξη πρέπει νά συνδεθεῖ μὲ τὴ μεταγενέστερη λέξη *βάλαρις*, ἢ, καί *βάλλαρις*, ἢ, πού σημαίνει: «1) βρῦον θαλάσσιον (Ps. Dsc. 4, 98), 2) βοτάνη τρίφυλλος (Hsch.), καί 3) (*βάλλ*)=λυχνίς στεφανωματικὴ (Ps. Dsc. 3, 100)»².

Τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ δὲν ἔχει καταχωρήσει τὴ λέξη, πράγμα πού σημαίνει ὅτι οἱ ντόπιοι συλλέκτες, ἀλλὰ καί οἱ συνεργάτες τοῦ Λεξικοῦ, δὲν τὴν ἔχουν ἐπισημάνει σὲ κάποια περιοχή τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, χωρίς βέβαια ν' ἀποκλείεται ἡ λέξη νά ὑπάρχει καί σ' ἄλλες περιοχές, καί ἰδιαίτερα τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, πού δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐρευνηθεῖ³.

βουβοντίζον:

Το ρῆμα στὴ Ρητίνη καί Μηλιά χρησιμοποιεῖται σάν ἀμετάβατο καί ἡ σημασία του συνδέεται μὲ τὸ ψωμί ἢ τὸ χῶμα πού ποτίζεται σιγὰ σιγὰ, ὥστε

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, Oxford 1969, στὸ λῆμμα *βάλαρις*, ἢ.

3. Γιά τὴν ἑλληντὴ γλωσσικὴ ἔρευνα τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου γενικά βλ. Δ. Βαγιακάκου, Τὸ γλωσσικὸν ὕλικόν ἐκ τής Μακεδονίας καί Θράκης, Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (Θεσσαλονίκη 1976), Θεσσαλονίκη 1977, σ. 102.

νά ρουφήξει βαθιά τὸ γάλα ἢ τὸ νερὸ καὶ νὰ μαλακώσει: «*ἄφρι του λίγону ἀνόμα τὸν φονμί νὰ βουβουτίσ᾽ καλά*», «*βουβότ᾽σιν καλά τὸν χουράφ᾽*»¹.

Τὸ ρῆμα πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ ἀρχαῖο *ὑποποτίζω* = δίνω σὲ κάποιον νὰ πιεῖ λίγο². Γιὰ τὴ σημερινὴ ἀμετάβατη μόνο χρῆση τοῦ ρήματος στὸ ἰδιώμα δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ἐπειδὴ ἀνάλογη χρῆση ἔχουμε σὲ πολλὰ ἄλλα ρήματα³. Ἐξάλλου ἔχουμε καὶ τὴν ἀνάλογη χρῆση τοῦ ἑπλοῦ ρήματος τῆς κοινῆς *ποτίζω* μὲ μεταβατικὴ καὶ ἀμετάβατη συγχρόνως σημασία, δηλ. «*ποτίζω τὸ χωράφι*» καὶ «*ὁ τοῖχος πότισε ἄσχημα*».

Ἀπὸ ἄποψη φωνητικῆ δὲν ἔχουμε ἐπίσης δυσκολία, ἐπειδὴ ἡ διαδικασία τῆς μετάπτωσης τοῦ ἀρχαίου ρήματος *ὑποποτίζω* στὸ διαλεκτικὸ *βουβουτίζω* εἶναι ἐπίσης ἀπλή, δηλ. *ὑποποτίζω* > **ποποτίζω* μὲ ἀφαίρεση τοῦ *ν* τῆς πρόθεσης *ἐπόδ** > **βοβοτίζω* μὲ ἡχηροποίηση τοῦ ἀρχικοῦ *π* > *β*⁴, πιθανὸν ἀπὸ συνεκφορά, τοῦ ἐπόμενου *π* > *β* ἀπὸ ἀφομοίωση πρὸς τὸ προηγούμενο, καὶ μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *ο* > *ου* ποὺ εἶναι φαινόμενο καθολικὸ στὰ βόρεια ἰδιώματα.

δῶρ᾽γους, *ὁ*:

Ἡ λέξη στὴ Ρητίνη σημαίνει: ἀκαλλιέργητο μέρος ἀνάμεσα σὲ πλαγερὰ χωράφια μὲ σκοπὸ νὰ συγκρατεῖ τὸ χῶμα καὶ συγχρόνως ν' ἀποτελεῖ σύνορο ἀλλὰ καὶ διάβαση ἀνάμεσα σ' αὐτά⁵. Στὴ Μηλιά σημαίνει περίπου τὸ ἴδιο, δηλ. ἀκαλλιέργητη λουρίδα γῆς στὴ μέση ἢ στὴν ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ⁷.

Ἡ λέξη, φωνητικὰ καὶ σημασιολογικά, θὰ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ διαλεκτικὸ *δῶρυγους*, *ὁ*, ἀπὸ τὸν Γέρμα Καστοριᾶς, ποὺ σημαίνει: «*ἡ γραμμὴ ποὺ χωρίζει δύο κτήματα, ἀγροὺς κ.λ.*»⁸.

Ὁ συλλογέας μὲ κάποια ἐπιφύλαξη μᾶς δίνει, σωστὰ κατὰ τὴ γνώμη μου, τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξης ποὺ τὴν ἀνάγει στὸ **διάγυρος*.

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη στὰ δύο χωριά εἶναι ἀπλή, δηλ. **διάγυρος* > **διάγυγος* μὲ ἀντιμετάθεση τῶν *γ-ρ* > *ρ-γ*, > **δῶρ᾽γους*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λήμμα *ὑποποτίζω*.

3. Βλ. Μ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, Ἀθήνα 1907, σ. 280-281, μὲ ἄρκετὰ ἀνάλογα παραδείγματα.

4. Ἡ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ *ν* τῆς πρόθεσης ὑπὸ ἔχει ἄρκετὰ μεγάλῃ ἐκτασὴ τόσο στὴν κοινὴ όσο καὶ στὰ ἰδιώματα (βλ. πιὸ κάτω, σ. 225, σημ. 4).

5. Βλ. Φ. Κουκουλέ, Περί ἀναπτύξεως ἑρρίνου ἐν τῇ νεωτέρῃ ἐλληνικῇ, «Ἀθηνᾶ» ΜΘ' (Ἀθῆναι 1939) 122 κ.ἑ.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

8. Βλ. Χρ. Γεωργίου, Τὸ γλωσσικὸ ἰδιώμα Γέρμα Καστοριᾶς, Θεσσαλονίκη 1962, στὸ ἴδιο λήμμα.

υ και στένωση του ἄτονου ο>ου τῆς κατάληξης, κανονική στὰ βόρεια ιδιώματα.

Γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξης πρβ. καὶ τὸ μεσαιωνικὸ ρῆμα *διαγνρίζω* = κάνω τὸ γύρο· διασχίζω¹.

καλόφουμον, τὸ - καλονψώματα, τά:

Στὸ Ἐλατοχώρι καὶ Ρητίνη ἡ λέξη συναντιέται συνήθως στὸν πληθυντικὸ καὶ σημαίνει τὰ εἰδικὰ ψωμιὰ γιὰ τὰ σκυλιά, καμωμένα κυρίως με πίτουρο καὶ ἄλευρι κατώτερης ποιότητας, ποὺ εἶναι ξεροψημένα καὶ γι' αὐτὸ πολὺ σκληρά: *«ἔβγαλιν ἕναν φοῦρνον καλονψώματα»*².

Ἡ λέξη πρέπει νὰ εἶναι σύνθετη με πρῶτο συνθετικὸ τὸ ἐπίθετο **κάλοπος* (καλὸς + ἔψω)³ καὶ δεύτερο τὴ λέξη *ψωμί*. Γιὰ νὰ φτάσει στὴ σημερινὴ μορφή της θὰ πρέπει νὰ ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασία: **καλοψόφωμο* στὸν ἐνικὸ >*καλόφωμο*⁴, με ἀνομοιογενεὶς ἀποβολὴ τῆς συλλαβῆς *ψο* (ἀπλολογία⁵) >*καλόφουμον*, με στένωση τῶν ἄτονων *ω>ου* καὶ *ο>ου*.

Γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ πληθυντικοῦ τύπου *καλονψώματα* ἀντὶ *καλόψωμα, τά*, μπορεῖ νὰ ἐπέδρασαν κι ἄλλοι τύποι διαλεκτικοί, ὅπως *τά: γαλόφουμον, τὸ - γαλονψώματα, τά⁶*, καὶ ἐπίσης τὸ *κρασόφουμα* ἀπὸ τὸ *Λιτόχωρο*⁷, τὸ *λαγόφωμα* ἀπὸ τὴν Ἡπειρο⁸ κ.λ. Σ' αὐτὰ μπορούμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὸ βουλγάρικο διαλεκτικὸ *purtoksuma* ποὺ φαίνεται ὅτι προήλθε ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ *πρωτόψωμα, τό*⁹.

Κατάλοιπα τοῦ ἐπιθέτου **κάλοπος* εἶναι τὰ διαλεκτικὰ *κάλονψα, τά:* τὰ βραστερὰ ὄσπρια, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο¹⁰, καθὼς καὶ οἱ ἐπιθετικοὶ τύποι *καλό-*

1. Βλ. Ε. Κ ρ ι α ρ ὶ, Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημόδους γραμματείας 1100-1664, τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1977, στὸ λῆμμα *διαγνρίζω*.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Βλ. Ν. Α n d r i o t i s, *Lexicon der Archaismen in neugrichischen Dialekten*, Wien 1974, στὸ ἴδιο λῆμμα.

4. Σύμφωνα καὶ με ἄλλα παρόμοια σύνθετα ποὺ ἔχουν στὸ δεύτερο συνθετικὸ τὴ λέξη *ψωμί*, ὅπως τὸ κοινὸ *χριστόψωμο*, τὸ διαλεκτικὸ *γαλόφουμον* κ.λ.

5. Βλ. Γ. Χ α τ ζ ι δ ὶ α κ ι, Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά, τ. Α', Ἀθῆναι 1905, σ. 32 κ.έ., ὅπου παραθέτει ἄρκετὰ παραδείγματα, ὅπως *καταταχτερός>καταχτερός, ἀλληλοβοήθεια>ἀλληλόβθεια* κ.λ. Ἐπίσης βλ. Μ. Φ ι λ ῆ ν τ α, Γλωσσογνώσις καὶ γλωσσολογία ἑλληνική, τ. Α', Ἀθῆναι 1924, σ. 72 κ.έ., με πολλὰ ἐπίσης ὅμοια παραδείγματα.

6. Βλ. Ε. Μ π ό γ κ α, Τὰ γλωσσικὰ ιδιώματα τῆς Ἡπείρου, τ. Α', Ἰωάννινα 1964, στὸ ἴδιο λῆμμα.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

8. Βλ. Μ π ό γ κ α, ὁ.π., τ. Β', Ἰωάννινα 1966, σ. 32, στὸ λῆμμα *λαγόφωμα, τό*.

9. Βλ. C h r. T z i t z i l i s, Greek loan-words in bulgarian dialects, «Linguistique Balkanique» XXVI (Sofia 1983) 64.

10. Βλ. Μ π ό γ κ α, ὁ.π., τ. Α', στὸ ἴδιο λῆμμα.

ψιν, τό, καλέψιν, καλέψ'· «τὸ εὐκόλως ψηνόμενον, καλόβραστον» ἀπὸ τὸν Πόντο, μὲ πληθυντικὸ καλόψᾶ καὶ καλέψᾶ¹.

καματιριά, ἡ:

Στὸν Κολινδρὸ ἡ λέξις ἔχει τὶς ἐξῆς δυὸ ἔννοιες: 1) ἡ καπνιά, καὶ 2) ὁ ἴστος τῆς ἀράχνης², καὶ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ θηλυκὸ τοῦ μεταγενέστερου ἐπιθέτου *καμματηρός* > *καματηρός* ποὺ σημαίνει: ὁ πολὺ θερμός, ὁ πολὺ ζεστός³. Ἡ λέξις πρέπει νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα οὐσιαστικοποίησης, μετὰ ἀπὸ παράλειψη ἐνὸς ἀνάλογου οὐσιαστικοῦ.

Ἡ κατάληξις -ιά τοῦ θηλυκοῦ συνηθίζεται στὸ ἰδίωμα γιὰ τὰ θηλυκὰ τῶν ἐπιθέτων σὲ -ός, ὅπως: *γερός* > *γιρός* > *γιοιά*, *χαζός* > *χαζιά* > *χαζά*, *γαβός* > *γαβιά*, *βαριτός* > *βαριτιά* κ.λ.⁴

Ἀνάλογη σημασιολογικὴ ἐξέλιξις μὲ τὸ *καματιριά* ἔχουμε καὶ στὸ ποντιακὸ *μανέα*, ἡ, ποὺ σημαίνει: «1) Ἡ αἰθάλη τῶν καπνοδόχων καὶ τῶν μαγειρικῶν σκευῶν (ἡ σημασία ἐκ τοῦ καμένου ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον ἔχει χρῶμα μέλαν), 2) Μύκης μαῦρος, 3) Ἀραχνιά ἐκ τῆς ὁμοιότητος πρὸς καπνίαν, 4) Τὸ ἔντομον ἀράχνη»⁵.

καρλά, ἡ:

Στὸ Λιτόχωρο *καρλά* εἶναι τὸ δεμάτι ξύλα ποὺ φορτώνουν οἱ χωρικοὶ στῆν πλάτη τους: «*ἔφωριν κάθι βδουμάδα μῶν καρλά στοὺ παζάρ*»⁶.

Ὁ τύπος *καρλά* πρέπει νὰ προήλθε ἀπὸ τὴ λέξις **κλαριά*, ἡ, περιεκτικὸ τοῦ *κλαρί*, τό, ὅπως καὶ ἡ *κλαδαριά* προήλθε ἀπὸ τὸ *κλαδί*, τό⁷, μὲ ἀντιμετάθεση τῶν λ-ρ > ρ-λ, δηλ. **κλαριά* > **καρλιά* > *καρλά*⁸.

1. Βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τ. Α' (Α-Λ), Ἀθήναι 1960, στὸ λῆμμα *καλόψιν*, τό.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ. Βλ. καὶ Ν. Ἀνδριώτη, Τὸ ἰδίωμα τοῦ Λιβισιοῦ τῆς Λυκίας, Ἀθήνα 1961, στὸ λ. *καματιρή*, ἡ = ἀράχνη.

3. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *καμματηρός*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ. Γιὰ τὴν κατάληξις -ιά τῶν ἐπιθέτων βλ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήναι 1926, σ. 71.

5. Βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τ. Β' (Μ-Ω), Ἀθήναι 1961, σ. 12, στὸ λῆμμα *μανέα*, ἡ.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

7. Βλ. Α. Ι. Θάβωρη, Τὸ νεοελληνικὸ κλαρί καὶ ἡ ἀποβολὴ τοῦ δ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα σὲ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, «Δωδὼν» ΣΤ' (Ἰωάννινα 1977) 189.

8. Στὸ ἴδιο ἰδίωμα ἔχουμε ἀρκετὰ παρόμοια περιεκτικά, ὅπως: *καζανᾶ*, ἡ· «*ἔβγαλα μῶν καζανᾶ ραζήν*», *καραβιά*, ἡ· «*ἔπλυνα μῶν καραβιά ρούχα*», *χιριά*, ἡ· «*μῶν χιριά λάχανα*» κ.λ., ὅλα ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

κατ'λήθρα, ή:

Στό Μοσχοπόταμο ή λέξη σημαίνει τὸ γεννητικὸ ὄργανο τοῦ θηλυκοῦ γουρουνιοῦ. Πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν τύπο *κατορρήθρα, ή, παράγωγο τοῦ κατορῶ, ὅπως καὶ ή οὐρήθρα προέρχεται ἀπὸ τὸ ρήμα οὐρῶ. Ἔτσι ἔχουμε: *κατορρήθρα>*κατ'ρήθρα, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ου>κατ'λήθρα, μὲ τροπὴ τοῦ ρ>λ ἀπὸ ἀνομοίωση πρὸς τὸ δεύτερο ρ. Ἡ λέξη μπορεῖ ἀκόμη νὰ προέρχεται κι ἀπὸ τὸ διαλεκτικὸν τύπο κατρουλήθρα ποὺ συναντοῦμε στὴ Θράκη¹, δηλ. κατρουλήθρα>*κατρ'λήθρα, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ου>κατ'λήθρα, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τοῦ ρ.

κουκουσλείθρα, ή:

Ἡ λέξη συναντιέται στὴ Ρητίνη καὶ σημαίνει τὴ σουσουράδα². Ὁ τύπος αὐτὸς πρέπει ν' ἀναχθεῖ στό σύνθετο *κωλοσείθρα, ή, ποὺ κατέληξε στὸν τύπο τῆς Ρητίνης μὲ τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασία: *κωλοσείθρα>*κουλουσείθρα, μὲ στένωση τῶν ἄτονων ω καὶ ο>ου>*κουκουλουσείθρα, μὲ δίπλωση τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς -κο>κου (πβ. κωβιδός>κοκωβιδός, κωνάρα>κοκωνάρα>κουκουνάρα³)>κουκουλ'σείθρα, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου νόθου ου>κουκουσλείθρα, μὲ ἀντιμετάθεση τῶν λ-σ>σ-λ.

Παρόμοια εἶναι καὶ τὰ διαλεκτικὰ σύνθετα κουλουσούσα, ή, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, καθὼς καὶ κωλοσοῦσα, ή, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Αἰτωλία⁴, καὶ κουλουσουσουρίδα καὶ κουλουσουρίδα ἀπὸ τὴ Βέροια⁵.

κουλουθρινίτσα, κουλόρθα, ή:

Στό Λιτόχωρο ή λέξη κουλουθρινίτσα σημαίνει: εἶδος δερματικῆς πάθησης, ὁ ἔρπης ζωστήρ⁶, καὶ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ κυπριακὸ κωλόρνηθος, ὁ, ποὺ σημαίνει: «πρήσμα ἢ οἶδημα μέρους τοῦ σώματος καὶ κυρίως τῆς κεφαλῆς...ἐκ τοῦ ὁμοιάζειν τοῖς κώλοις τῆς ὄρνιθος»⁷.

1. Βλ. Κ. Χουρμουζιάδου, Γλωσσάριον Τσακηλίου, «Θρακικά» ΙΕ' ('Αθήναι 1941) 215.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, στίς ἀντίστοιχες λέξεις.

4. Βλ. Μόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, τ. Α', σ. 205, ὅπου κουλουσούσα καὶ κουλουσόνσον, ή, καὶ τοῦ Ἰδίου, ὁ.π. τ. Β', σ. 143, ὅπου κωλοσοῦσα. Γιὰ τὸν τύπο κωλοσοῦσα βλ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, «Ἀθηνᾶ» ΛΖ' ('Αθήναι 1926) 187.

5. Βλ. Γ. Σβαρόπουλου, Γλωσσάριον τῆς Βέροιας (Βαρταλαμίδα), Βέροια 1973, στὰ ἴδια λήμματα.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

7. Βλ. Θ. Δ. Κυπρή, Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκά, μέρος Α', Λευκωσία 1979, σ. 264, στὸ λῆμμα κωλόρνηθος.

*Η φωνητική διαδικασία πού ἀκολούθησε ἡ λέξη εἶναι ἡ ἐξῆς: *κωλόρ-νιθος* > **κωλόρνιθα*, μὲ ἀλλαγὴ γένους > **κουλόρνιθα*, μὲ στένωση τοῦ ἄτο-νου *ω* > *ου*, φαινόμενο καθολικὸ στὰ βόρεια ιδιώματα > **κουλουρνιτίσα*, μὲ τὴν προσθήκῃ τῆς ὑποκοριστικῆς κατὰληξης *-ίτσα* > **κουλουρνιτίτσα*, μὲ ἀντιμετάθεση τῶν *ν-θ* > *θ-ν* > *κουλουθρινίτσα*, μὲ μετάθεση τοῦ *ρ* (*ρθ* > *θρ*).

*Ανάλογη φωνητικὴ διαδικασία ἀκολούθησε καὶ ὁ τύπος *κουλόρθα*, ἡ, πού συναντιέται στὸ χωριὸ Ἑλάφος τῆς Πιερίας¹ καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας², καθὼς κι ὁ τύπος *κουλόρθους* καὶ *κουλόθρους*, ὁ, ἀπὸ τὸ Βελβε-ντό³.

μουτσ'νίζ':

Τὸ ρῆμα στὴ Μηλιά, τριτοπρόσωπο μόνο, λέγεται εἰδικὰ γιὰ τὸν ἀρ-γαλειὸ πού ξεφεύγει ἀπὸ τὸ ζύγι του, στραβώνει καὶ χάνει τὴν ἰσορροπία του· (*οὐ ἀργαλὸς ἀπὸ χτὲς μουτσ'νίζ'*)⁴.

Τὸ ρῆμα πρέπει νὰ εἶναι παράγωγο τοῦ μεσαιωνικοῦ οὐσιαστικοῦ *μουτ-σοῖνα*, ἡ, πρόσωπο, πού στὴν κοινὴ σήμερα χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημα-σία τῆς προσωπίδας⁵.

Στὴν κοινὴ τὸ ρῆμα εἶναι γνωστὸ μόνο σάν σύνθετο μὲ τὴ μορφή *στραβο-μουτσοινιάζω* πού σημαίνει: κάνω γκριμάτσα, μορφάζω, συνοφρυώνομαι. Σύνθετο ἐπίσης τὸ συναντοῦμε στὴν Ἡπειρο μὲ τὴ μορφή *ξεμουτσοινιάζω* = παραμορφώνω τὸ πρόσωπο, καὶ *ξεμουτσοινιάζομαι* στὴ μέση φωνὴ πού σημαίνει: ταπεινώνομαι, ντροπιάζομαι⁶, καὶ στὴν Αἰτωλία μὲ τὴ μορφή *ἀλλαξο-μουτσοινιάζω* μὲ τὴ σημασία: συνοφρυώνομαι ἀπὸ ἀηδία, ἀπὸ ἀπο-τροφή⁷.

Γιὰ τὴν ἀρχικὴ σημασία τοῦ **μουτσοινιάζω*, πού πρέπει νὰ σήμαινε μορφάζω, κάνω γκριμάτσα κ.λ., συνηγορεῖ καὶ τὸ διαλεκτικὸ κυπριακὸ

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

2. Βλ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστοριάς, στὸ λῆμμα *κουλόρθα*, ἡ. Περισσότερα γιὰ τὶς διαφορὲς μορφὲς τῆς ἰδίας λέξης καὶ τοὺς τόπους προέλευσης μπο-ρεῖ κανεὶς νὰ δεῖ στοῦ Ν. Ἀ ν δ ρ ι ὡ τ η, Ἑτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ, «Λεξικογρα-φικὸν Δελτίον» 3 (Ἀθῆναι 1941) 64-65.

3. Βλ. Ε. Μ π ο υ ν τ ὠ ν α, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1892, στὸ λῆμμα *κουλόθρους*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Βλ. Ἀ ν δ ρ ι ὡ τ η, Ἑτυμολογικὸ Λεξικόν, στὸ λῆμμα *μουτσοῖνα*.

6. Βλ. Γ. Χ α τ ζ ι δ ᾶ κ ι, Περί τῆς χρήσεως τῆς προθέσεως ἐκ, ἐξ (ξε-), «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, σ. 26. Βλ. ἐπίσης Μ π ὅ γ κ α, Τὰ γλωσσικὰ ιδιώματα τῆς Ἡπείρου, τ. Α', σ. 274, στὸ ἀντίστοιχο λῆμμα. Ἐδῶ ὁ συγγρ. παραθέτει τὸ ρῆμα μὲ τὴ μορφή *ξιμουτσ'νιάζονμι*.

7. Βλ. Α. Π α π α δ ο π ο ὐ λ ο υ, Ἐκθεσις διαγωνισμοῦ Γλωσσικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1923 καὶ 1925, «Ἀθηνᾶ» ΔΖ' (Ἀθῆναι 1925) 222.

μουντσώννω = συνοφρυνόνομαι, όπως όταν φοβάμαι¹, κι ακόμα τὰ ρήματα τῆς κοινῆς *μορφάζω* καὶ *μουντρώνω*. Πρόβλημα βέβαια παρουσιάζει ἡ μετάπτωση τῆς ἀρχικῆς σημασίας τοῦ ρήματος στὴν ἔννοια τοῦ στραβώνω, χάνω τὴν ἰσορροπία μου κ.λ. γιὰ τὸν ἀργαλειό. Ὅμως ἡ νοηματικὴ αὐτὴ διαφορὰ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ γεφυρωθεῖ, ἂν λάβουμε ὑπόψη ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ *μορφάζω*, *παρामορφώνομαι* κ.λ. εἶναι νὰ χάνουν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τὴ σωστή τους θέση καὶ τὴν ἰσορροπία τους.

πριακόβον, πριάκονπους, ό:

Στὴ Ρητίνη τὸ ρῆμα *πριακόβον* σημαίνει: γυρίζω τὸ νερό ἀπὸ τὸ κεντρικὸ αὐλάκι σὲ μικρότερα καὶ τὸ ἀφήνω πολλὴ ὥρα γιὰ νὰ ποτίσει ὁ τόπος ὁλόγυρα ἀργὰ καὶ βαθιά: «θὰ πααῖνον λίγον νὰ πριακόβον κι θὰ γυρίσουν»².

Νομίζω ὅτι τὸ ρῆμα μπορεῖ νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ σύνθετο **περι-ρνακοκόβω*, ποὺ γιὰ νὰ φτάσει στὸ διαλεκτικὸ *πριακόβον* ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητικὴ πορεία: **περι-ρνακοκόβω* > **πιριρνακονκόβον*, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *ε* > *ι* τῆς πρόθεσης, καθὼς καὶ τῶν ἄτονων *ο* καὶ *ω* > *ον* > **πιρ'ρνακον-κόβον*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ι* τῆς πρόθεσης > **πιριρνακονκόβον*, μὲ μετάθεση τοῦ *ι* τῆς πρόθεσης³ > *πριακόβον*, μὲ ἀνομοιοτυπικὴ ἀποβολὴ (ἀπλολογία) τῶν συλλαβῶν *ρν* καὶ *κο* > *κον* ἐξαιτίας παρόμοιων συλλαβῶν στὴ λέξη, καὶ συνίζηση τοῦ συμπλέγματος *ια* > *ια* (πβ. τὰ *χιριά*, *μιριά*, *ἀσβισταριά* κ.λ. στὸ ἴδιο ἰδίωμα).

Συνώνυμα τοῦ *πριακόβον*, ποὺ μᾶς βοηθοῦν νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴν σημασία του, εἶναι καὶ τὰ: **αὐλακοκόβω* ποὺ σημαίνει: «δρύσσω αὐλακα εἰς τὸν ἀγρὸν οὕτως ὥστε νὰ δύναται νὰ ποτίζεται ὅλος»⁴, κι ἐπίσης τὸ *περιανλακίζω* ποὺ σημαίνει: «αὐλακίζω κύκλῳ, ἐπὶ, ἀνοίγω αὐλακα ὁλόγυρα, ἀροτριῶ, ὀργώνω ὁλόγυρα»⁵, τὸ *αὐλακιάζω* ποὺ ἡ ἀρχικὴ του σημασία εἶναι: «1) δρύσσω αὐλακα διὰ τοῦ ἀρότρου ἢ τῆς σκαπάνης χάριν τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων, 2) διοχετεύω δι' αὐλακος»⁶, καὶ τὸ *αὐλακίωνω* ποὺ σημαίνει: «1) δρύσσω αὐλακας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους..., 2) δρύσσω αὐλακας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἰδίᾳ διὰ τὴν εὐκόλον διαρροὴν τῶν ὑδάτων»⁷.

Τὸ *πριάκονπους, ό*, ἀπὸ τὸ Βελβεντὸ εἶναι μεταρρηματικὸ τοῦ *πριακό-*

1. Βλ. Κ υ π ρ ῆ, ὁ.π., στὸ λῆμμα *μουντσώννω*.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Πβ. στὸ ἴδιο ἰδίωμα τὸ *περιχύνω* > **πιριχύνον* > **πιρ'χύνον* > *πριχύνον*.

4. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας ἑλληνικῆς», τ. 3ος, Ἀθῆναι 1941, στὸ ἴδιο λῆμμα.

5. Βλ. Δ. Δ η μ η τ ρ ά κ ο υ, Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τ. 11ος, σ. 5668, στὸ λῆμμα *περιανλακίζω*.

6. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν», τ. 3ος, στὸ λῆμμα *αὐλακιάζω*.

7. Ὁ.π., στὸ λῆμμα *αὐλακίωνω*.

βου καὶ σημαίνει: «φράκτης ρυακίου», ὅπως τὸ ἐρμηνεύει ὁ Μπουντώνας¹. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας φαίνεται ὅτι μὲ τὴ λέξη φράκτης ἐννοεῖ τὸ ἀνάχωμα ποῦ ὑψώνουν οἱ γεωργοὶ στὶς δυὸ πλευρὲς τοῦ αὐλακιοῦ γιὰ νὰ μὴ διασκορπίζεται τὸ νερό.

προυγγίδ², προυγκίδ³, βρουγγίδ⁴, τό:

Στὴ Ρητίνη, Ἐλατοχώρι καὶ Λιτόχωρο ἡ λέξη *προυγγίδ²*, *τό*, καὶ συνήθως στὸν πληθυντικὸ *προυγγίδρα*, *τά*, ἐπειδὴ μοιάζουν νὰ εἶναι δύο, σημαίνει τὴ σιδερένια βέργα ποῦ τοποθετεῖ ἡ ὑφάντρα στὸ πανὶ ποῦ ὑφαίνει γιὰ νὰ τὸ κρατᾷ τεντωμένο ἀπὸ τὴ μιὰ οὐγία ὡς τὴν ἄλλη. Τὸ ἐξάρτημα αὐτὸ προσαρμύζεται στὸ πλάτος τοῦ πανιοῦ⁵.

Στὸ Βελβεντὸ ἔχουμε τὸν τύπο *προυγκίδ³* καὶ στὸν Πολύγυρο Χαλκιδικῆς *βρουγγίδ⁴* μὲ τὴν ἴδια σημασία, ἐνῶ στὰ Μέγαρα τὸν τύπο *μπροτζίδια⁵* ποῦ θὰ πρέπει κι αὐτὸς νὰ συνδεθεῖ μὲ τὰ παραπάνω, ἐπειδὴ συμπίπτει μ' αὐτὰ φωνητικὰ καὶ σημασιολογικά.

Σημασιολογικὰ ἡ λέξη *προυγγίδ³* θὰ πρέπει νὰ συμπίπτει μὲ τὸ ἐξάρτημα ποῦ στὴ Λέσβο⁶, Πελοπόννησο, Στ. Ἑλλάδα, Κρήτη κι ἴσως κι ἄλλοις ὀνομάζουν *ξίγγλες⁷* κι ὁ Ἡσύχιος *ἰτλαί⁸*.

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν ἀρχαία λέξη *ὑπουργός*, ποῦ μὲ διάφορες φωνητικὲς μορφὲς καὶ σημασίες διασώθηκε σ' ἀρκετὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας⁹.

Ὁ Πέτρος Φουρίκης στὴν ἐργασία του «Μεγαρικὰ μελετήματα» πα-

1. Βλ. Μπουντώνας, Περί τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ, σ. 100, στὸ λῆμμα *προῦγκουνους*, ὁ.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Βλ. Μπουντώνας, Περί τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ, στὸ λῆμμα *προῦγκίδ*.

4. Βλ. Φ. Τάσιου, Γλωσσάριο τοῦ Πολυγύρου, «Χρονικὰ Χαλκιδικῆς» τεύχη 37-38 (Θεσσαλονίκη 1962-1963) 127.

5. Π. Α. Φουρίκη, Μεγαρικὰ μελετήματα, «Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς μέσης καὶ νέας ἑλληνικῆς» Ε' (Ἀθῆναι 1918) 230, σημ. 5, ὅπου ὁ συγγραφέας μαζί μὲ τὸν τύπο δίνει καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς λέξης, ἐξαγγέλλοντας ὅτι θὰ δώσει πιὸ κάτω τὴν ἐτυμολογία τῆς. Ἐξαιτίας ὅμως ἀρρώστιας δὲν μπόρεσε νὰ πραγματοποιήσει τὴν πρόθεσή του.

6. Βλ. Μ. Κ. Στεφανίδου, Δημῶδης ὀνοματολογία, «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, σ. 67.

7. Βλ. Γ. Ν. Χατζῆ - Ζωγίδου, Θεσσαλικά ζητήματα, «Ἀθηνᾶ» Ι' (Ἀθῆναι 1898) 554.

8. Βλ. Στεφανίδου, ὁ.π., σ. 67.

9. Βλ. Π. Α. Φουρίκη, Μεγαρικὰ μελετήματα, «Ἀθηνᾶ» Λ' (Ἀθῆναι 1919) 350. Βλ. ἐπίσης καὶ Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *ὑπουργός*.

ρακόλουθεῖ φωνητικὰ καὶ σημασιολογικὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς λέξης ὑπουργός¹, δίνοντας τὶς διάφορες φωνητικὲς μορφὰς καὶ τὶς σημασίες τοὺς².

Ἀπὸ ἀποψη φωνητικὴ ἡ λέξη ὑπουργός γιὰ νὰ φτάσει μέχρι τοὺς διαλεκτικούς τύπους *προυνγίδ*³ (*πριγκίδ*³, *θρουνγίδ*³) ἀκολούθησε μιὰ διαδικασία πρὸς ἄλληλ' ἐν σὲν βόρεια ἰδιώματα ἀπ' ὅ,τι στὰ νότια³, δηλ. ὑπουργός > πουργός, μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ υ τῆς πρόθεσης⁴ > *πουργός, μὲ μετάθεση τοῦ ρ > *πουρνός, μὲ ἀνάπτυξη ἔρρινου καὶ ἡχηροποίηση τοῦ γ > g⁵, *πουρνγίδα*, μὲ ἀλλαγὴ γένους⁶ καὶ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης -ίδα ποὺ δηλώνει συνήθως ὄργανο⁷ > *πουρνγίδ*³, μὲ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξη -ίδι καὶ ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ ἄτονου ι. Ὁ τύπος *πουρνγίδ*³ μπορεῖ βέβαια νὰ προηλθε καὶ ἀπευθείας ἀπὸ τὸν τύπο *πουρνός, χωρὶς δηλ. τὴ μεσολάβηση τοῦ τύπου *πουρνγίδα* καὶ χωρὶς ὑποκοριστικὴν σημασία, κατὰ τὸ *βαλανίδι*, *ξίδι*, *φίδι*, *φρύδι*⁸ κ.λ. Ὁ τύπος *πριγκίδ*³ προῆλθε ἀπὸ προληπτικὴν ὁμοίωσιν τοῦ ου > ι, ἐνὼ στὸν τύπο *θρουνγίδ*³ ἔχουμε ἡχηροποίηση τοῦ ἀρχικοῦ π > b εἴτε ἀπὸ συνεκφορὰ (ἀπὸ ἕναν προγενέστερο τύπο *θρουνγός ἢ *θρουνγίδα) ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ συνεκφορὰ⁹. Γιὰ τὴν παράλληλὴν σημασίαν τῆς λέξης σὰν ἐξάρτημα τοῦ ἀλετριοῦ καὶ τοῦ ἀργαλειοῦ πβ. καὶ τὰ: *σπάθη*¹⁰, *κουρούνα*¹¹, *αὐτιά*¹² κ.λ.

1. Βλ. Φουρίκη, δ.π., σ. 347-353.

2. Βλ. Φουρίκη, δ.π., σ. 350-351.

3. Βλ. Φουρίκη, δ.π., σ. 351, ὅπου ὁ συγγραφέας δίνει τὶς φωνητικὲς τροπὰς τῆς λέξης ὑπουργός γιὰ τὰ νότια ἰδιώματα καὶ τὴν κυπριακὴν διάλεκτον ποὺ κατέληξαν στὸν τύπον *προγγός* μὲ πρὸς πολὺπλοκὴν καὶ διαφορετικὴν διαδικασίαν ἀπ' ὅ,τι στὰ βόρεια.

4. Βλ. ἐνδεικτικὰ τοῦ Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, στὶς λέξεις *ποδόχι* (ὑποδόχιον), *πόδημα* (ὑπόδημα κ.λ. Ἐπίσης βλ. στοῦ Ἰδίου, *Lexicon der Archaismen*, στὴ σειρὰ τῶν λέξεων ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὴν πρόθεσιν ὑπό, ὅπως ὑπογάστριον) > *π(ου)γάστρι*, ὑποδοχή) > *ποδόχα*, ὑποκοίλιον) > *ποκοίλι* κ.λ.

5. Βλ. Κουκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἔρρινου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, σ. 93-99. Στὴ σ. 98 παραθέτει μάλιστα καὶ τὴν λέξιν *πουργός* ἀπὸ τὴ Λάρνακα τῆς Κύπρου.

6. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 433, ὅπου: *σεύλος* > *σεύλα*, *πέτρος* > *πέτρα*, *δοῦλος* > *δούλα* κ.λ. Καὶ στὰ ἰδιώματα ἐπίσης εἶναι πολὺ συνηθ. ἡ ἀλλαγὴ γένους, ὅπως: *βλέφαρος*, ὁ, *πλάτ'ς*, ὁ, *ἀχτᾶ*, ἡ, *πρόσουπος*, ὁ, κ.λ. (ὅλα ἀπὸ προσωπικὴν συλλογὴν στὰ παραπάνω μακεδονικὰ χωριά).

7. Βλ. Φιλήντα, δ.π., σ. 466, ὅπου ἔχουμε: *λαβίδα*, *παγίδα* κ.λ. Ὁ συγγραφέας μάλιστα παραθέτει, μαζὶ μ' ἄλλα οὐσιαστικά, καὶ τὴν λέξιν *προγγίδα* μὲ τὴν ἔννοια τῆς *ἐγγράς*.

8. Βλ. Φιλήντα, δ.π., σ. 485, μὲ ἀνάλογα παραδείγματα.

9. Βλ. Κουκουλέ, δ.π., σ. 122-137, μὲ πολλὰ ἀνάλογα παραδείγματα.

10. Βλ. Φουρίκη, δ.π., σ. 367-368. Ἐπίσης *Χατζή* - *Ζωγίδου*, δ.π., σ. 555.

11. Βλ. Φουρίκη, δ.π., σ. 353-356, καὶ *Χατζή* - *Ζωγίδου*, δ.π., σ. 553.

12. Βλ. Φουρίκη, δ.π., σ. 361, ὅπου οἱ τύποι *παρούτια* ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ Μήλο, *παρούτια* ἀπὸ τὴν Κρήτη, *παρότες* ἀπὸ τὴν Θήραν, *αὐτιά* ἀπὸ τὴν Ἠπειρον. Στὴ Πιερίαν γιὰ τὸ ἴδιον ἐξάρτημα ἔχουμε τὸν τύπον *ἐλόχτχα*.

ρουβός, ρουβά:

Στο Λιτόχωρο το ρουβός είναι επίθετο και σημαίνει: ὄχι εὐθύς, ὑπουλος, πονηρός. Το ρουβά είναι επίρρημα και σημαίνει: πλάγια, λοξά, πονηρά «κοιτάει ρουβά»¹.

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ ἀρχαῖο επίθετο *ραιβός*: καμπύλος, ἐπικαμπής, κυρτός, κυφός, λοξός, σκολιός², κι ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητική διαδικασία γιὰ νὰ φτάσει στὴ μορφή τοῦ Λιτοχώρου: *ραιβός* > *ραιβός*³, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *αι*, κανονικὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα > *ρουβός*, μὲ χεῖλωση τοῦ *ι* > *ου* ἐξαιτίας τοῦ παρακείμενου χεῖλικοῦ β⁴.

Γιὰ τὴ σημασιολογικὴ διαφοροποίηση τοῦ ἐπιθέτου ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σημασία τοῦ κυρτοῦ, στραβοῦ κ.λ. μετέπεσε σὲ σημασία μὲ ἠθικὸ περιεχόμενο πβ. καὶ τὰ: *στραβός* = ἀνάποδος στὸ χαρακτήρα, στριφνός, *πλάγιος* = σκολιός, δόλιος, ἀπατηλός κ.λ., καθὼς καὶ τὰ ἀντίθετα *ῖσιος*, *εὐθύς* κ.λ. ποὺ πήραν κι αὐτὰ σημασίες μὲ ἠθικὸ περιεχόμενο. Τὸ ἐπίρρημα *ρουβά*: πλάγια, λοξά, πονηρά, ἀποτελεῖ τὸν κῖκο ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἔννοιες τοῦ ἐπιθέτου.

σαλίμπα, ἦ:

Στὴ Ρητίνη ἡ λέξη σημαίνει τὴν καταρροή, τὸ συνάχι «κρύουσα κι μ' ἐπ'χασιν *σαλίμπα*»⁵.

Ἡ λέξη πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ λατινικὸ *saliva-ae* ποὺ σημαίνει: σάλιο καὶ μεταφορικὰ ὄρεξη, χυμός, γεύση⁶. Τὴ λέξη *σαλίβα* ὁ Du Cange στὸ λεξικὸ τοῦ τὴν καταχωρεῖ ὡς ἐρμήνευμα στὸ λῆμμα *σάλος*, ὁ, μὲ τὴ σημασία τοῦ σάλιου⁷, ἐνὼ στὸ λῆμμα *σαλίβα*, ἦ, δίνει τὴ σημασία τοῦ τσεκουριοῦ σὰν ὄπλου μὲ φράσεις ὅπως: «μαρτζουμάβουλον, ἦ νῦν *σαλίβα*» κ.λ.⁸. Ἐπί-

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *ραιβός*. Ἐπίσης στοῦ Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ ἴδιο λῆμμα.

3. Βλ. Andriotis, ὁ.π., στὸ λῆμμα *ραιβός*, ὅπου ὑπάρχει καὶ ὁ τύπος *ειβός* ἀπὸ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Βλ. ἀκόμη Β. Φάβη, Ἐκθεσις τῶν διαγωνισμῶν τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, «Ἀθηνᾶ» ΜΒ' (Ἀθῆναι 1930) 239, ὅπου ὑπάρχει ὁ τύπος *ειβοκοιμμένους* ἀπὸ τὴν Παρνασσίδα.

4. Βλ. Χ. Συμεωνίδη, Χεῖλωση στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα ἑλληνικὴ, «Βυζαντινὰ» 4 (Θεσσαλονίκη 1972) 234 κ.ε.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

6. Βλ. Ε. Τσακάλωτου, Λατινοελληνικὸν Λεξικόν, στὴν ἴδια λέξη.

7. Βλ. Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Gratz 1958 στὸ λῆμμα *σάλος*.

8. Βλ. Du Cange, ὁ.π., στὸ λῆμμα *σαλίβα*.

σης ταυτίζει σηματολογικά τὴ *σαλίβα* μὲ τὸ *σειρομάστη* «φέρει... σειρομάστην, ὃν κοινῶς καλοῦσι σαλίβαν»¹.

Παρ' ὅλη τὴ φωνητικὴ τους ταύτιση δὲ φαίνεται πιθανὸ οἱ λέξεις *σαλίβα*=*σάλιο* καὶ *σαλίβα*=*τσεκούρι* κ.λ. νὰ ἔχουν τὴν ἴδια ἐτυμολογικὴ προέλευση².

Γιὰ τὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης *σαλίβα*>*σαλίμβα*, τὴν ἀνάπτυξη δηλ. τοῦ ἔρρινου *μ* πρὶν ἀπὸ τὸ *β*, μὲ φυσικὴ συνέπεια τὴν ἡχηροποίηση τοῦ *β*>*β*, δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ἐπειδὴ ἔχουμε ἀφθονα παραδείγματα μὲ παρόμοιες τροπὲς ἀπ' ὅλο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο³.

σειραδώνου:

Τὸ ρῆμα στὰ χωριὰ Ρητίνη καὶ Ἐλατοχώρι Πιερίας σημαίνει: *στριφῶνω ἓνα ρούχο, ράβω τὸν ποδόγυρο ἑνὸς φορέματος* κ.λ. «δὲν τοῦ *σειράδου*-*σις* καλὰ τοῦ *φουστάνι* σ'». Ἡ μετοχὴ *σειραδονόμενος*=*στριφόμενος*, *ραμμένος*· «τὰ *φουρέματα* *σειραδονόμενα* μὴ *χαρά*». Τὸ μεταρηματικὸ *σειράδωμα*=*στρίφωμα*, *ράψιμο*⁴.

Τὸ ρῆμα ἀνάγεται στὸ μεσαιωνικὸ οὐσιαστικὸ *σειράδιον*, *τό*, ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο *σειρά*, *ή*, ποῦ σημαίνει: *μικρὸ σχοινί, μικρὴ ταινία, σιρίτι, κορδόνι* κ.λ.⁵. Τὸ ρῆμα συναντιέται καὶ στὴν Κρήτη μὲ τὴ μορφὴ *σειραδιάζω* καὶ σημαίνει: *βάζω στὴ σειρά*⁶.

σ'λάρα, ή, ξασ'λάρουντους:

Ἡ λέξη *σ'λάρα* στὴ Ρητίνη σημαίνει: *τάξη, συγύρισμα*· «δὲν *ἔχ'ν* *διπ* *σ'λάρα* *μέσ'* *στοῦ σπίν'*», ἐνῶ τὸ ἐπίθετο *ξασ'λάρουντους* σημαίνει τὸν ἀτακτοποίητο, τὸν ἀσουλοῦπωτο· «*σιρ'ανάει* *ξασ'λάρουντους*»⁷.

Ἡ πρώτη λέξη εἶναι μεταρηματικὸ τοῦ ρήματος **συνιλαρῶ*, σύνθετο τοῦ *ιλαρῶ*, ποῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Ρητίνη, τὸ συναντοῦμε σ' ἀρκετὲς ἄλλες περιο-

1. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σειρομάστης*.

2. Βλ. Σ.τ. Δραγούμη, Χρονικοῦ τοῦ Μορέως λέξεις, «Ἀθηνᾶ» ΚΔ' (Ἀθῆναι 1912) 367, ὅπου ὁ συγγραφέας μ' ἐπιφυλακτικότητά δίνει στὴ λέξη *σαλίβα*, ποῦ συναντιέται στὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως (στ. 1156, *σαλίβες* εἶχαν τούρκικες), τὴ σημασίαν τοῦ *σαλβάρι*=*βράκα*.

3. Βλ. Κουκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἔρρινου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, δ.π., σ. 87-92, ὅπου τὰ: *ἀθούμπαλη*(*ἀθόβολη*), *γρίμπος*(*γρίβος*), *ζαμπάρνι*(*ζαβάρνι*), *ζαμπόγερος*(*ζαβόγερος*) κ.λ.

4. Ἡ λέξη καὶ οἱ ἰδιωματικὲς φράσεις ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *σειράδιον*.

6. Βλ. Γ. Παγκάλου, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1960, τ. 3ος, στὸ λῆμμα *σειραδιάζω*.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

χές του έλληνισμού¹. Το ξασ' *λάρουντους* είναι το στερητικό επίθετο που αντιστοιχεί στην αντίθετη έννοια της μετοχής *σ' λαρουμένους*.

συνδάριξ':

Το ρήμα στο 'Ελατοχώρι Πιερίας το συναντούμε σαν τριτοπρόσωπο και σημαίνει: τυχαίνει, ταιριάζει, συμπίπτει, βολεύει: *«δὲ συνδάρ'σι νὰ συναντηθοῦμι σήμεραν»*².

Το β' συνθετικό του ρήματος θα πρέπει να συνδεθεί με το μεσαιωνικό ουσιαστικό *ταρός*, *ο*, που σημαίνει: καιρός, χρόνος, άνεμος³.

Και σήμερα ή λέξη *ταρός* άπαντά σε διάφορα μέρη της 'Ελλάδας, κι άκόμα και στην Καππαδοκία, με τις ίδιες σημασίες που είχε και στο μεσαιώνα⁴. 'Επίσης από την ίδια λέξη έχουμε σ' άρκετά μέρη, μέσα κι έξω από τον έλλαδικό χώρο, μιá άρκετά πλούσια παραγωγή σε λέξεις άπλές και σύνθετες⁵. Σ' αυτές μπορούμε επίσης νά προσθέσουμε, εκτός από το *συνδάριξ'*, πιθανόν και το *σιονδέρον* από τον Πολύγυρο της Χαλκιδικής, που κι αυτό σημαίνει περίπου το ίδιο: πετυχαίνω, και σαν άπρόσωπο: τυχαίνει, συμβαίνει: *«νὰ σιονδάρ'ς νὰ τον βρείς νὰ κ'μάτω, «δὲ σιονδάρ'σι νὰ τον βρῶ στοῦ μαγαζιῦ»*⁶. 'Η παρουσία των ρημάτων αυτών στο 'Ελατοχώρι και Πολύγυρο πλουτίζει περισσότερο την παραγωγή της λέξης και παράλληλα διευρύνει τὰ γεωγραφικά της όρια μέχρι και τή Μακεδονία⁷.

'Από τούς παράγωγους ρηματικούς τύπους, άπλους και σύνθετους, έ-

1. Βλ. Andriotis, *Lexicon der Archaismen*, στα λήμματα *ίλαρῶ* και **συνίλαρῶ*.

2. 'Από προσωπική συλλογή.

3. Βλ. Andriotis, *Lexicon der Archaismen*, στο λήμμα *ταρός*. Για την έτυμολογία του ουσιαστικού *ταρός*, από ελληνικής πλευράς, βλ. τις έξης δύο βασικές έργασίες: 1) του Ν. 'Ανδριώτη, 'Ετυμολογικά, «Λεξικογραφικόν Δελτίον» 2 ('Αθήναι 1940) 149-151, όπου το συνδέει με τή γλώσσα του 'Ησυχίου *ταρόν*, και 2) του Β. Φάβη, Κριτικά και παλαιογραφικά εις τον 'Ησύχιον, «Λεξικογραφικόν Δελτίον» 5 ('Αθήναι 1950) 106-114, όπου ό συγγραφέας συμπερίελαβε και νεότερο ύλικό δίνοντας μιá πλούσια παραγωγή της λέξης με άρκετά σύνθετα, όπως *γλινκοταριά*, *μονόταρος*, *μονοτάρι*, *άπανωταρέα*, *κακονταριά*, *μονοταρικά*, *μονοταρικός* κ.λ., καθώς και τὰ ρήματα *ταρεί*, *ταρέουν*, *ταρίζω*, *ταρίζομαι*, και τὰ παράγει όλα από το επίθετο *άπανωτάρης* (άπανωτός, άπ' όπου το άφηρημένο ουσιαστικό *άπανωταρία*. 'Απ' αυτά τὰ δύο, λέει, άποσπάστηκε ή κατάληξη -*τάρις*, -*ταρία* και -*τάρι* και σχηματίστηκαν έπειτα τὰ *έξωτάρις*, *καλοταρία*, *κακοταρία*, *άταρος*, *μονοτάρι*, *ταρεί*, *ταρίζω*, *ταρέω* κ.λ. 'Από τὰ σύνθετα *καλοταρία* και *κακοταρία* προήλθε το ουσιαστικό *ταρός* με τή σημασία του καιρός, κατὰ το σχήμα *καλοκαιρία-κακοκαιρία-καιρός*.

4. Βλ. 'Ανδριώτη, δ.π., σ. 150. 'Επίσης Φάβη, δ.π., σ. 107.

5. Βλ. Φάβη, δ.π., σ. 107. 'Επίσης Andriotis, *Lexicon der Archaismen*, στο λήμμα *ταρός*.

6. Βλ. Τάσιου, Γλωσσάριο του Πολυγύρου, δ.π, στο λήμμα *σιονδέρον*.

7. Βλ. Φάβη, δ.π., σ. 112, σημ. 3, όπου ό συγγραφέας εκφράζει τήν έπίδια ότι θα θησαυρισθεί ή λέξη κι από άλλες περιοχές.

κεῖνος πού ταυτίζεται ἀπόλυτα σημασιολογικά μὲ τοὺς δικούς μας μακεδονικοὺς τύπους εἶναι τὸ ἀπρόσωπο *ταρεῖ* ἀπὸ τῆς Κονίστρης τῆς Εὐβοίας πού ἐπίσης σημαίνει: βολεὺει, ταιριάζει· «*δὲ μοῦ ταρεῖ νὰ πιράσουν*»¹.

Ὁ ἐνεστώτας *σιοντέρουν* τῆς Χαλκιδικῆς ἴσως προήλθε ἀπὸ κάποια ἀναλογία. Μπορεῖ δηλ. νὰ προήλθε ἀπὸ ἓνα ἀρχικὸ ρῆμα *δοντάρω* *δοντάρου* κατὰ τὰ ρήματα σὲ *-άρω*, ἰταλικῆς προέλευσης (*φρακάρω*, *τσοντάρω* κ.λ.), κὶ ἐπειτα νὰ ἀκολούθησε τῆς διπλοτυπίας μερικῶν παρόμοιων ρημάτων σὲ *-άρω*², ὅπως: *φρακάρω* καὶ *φρακέρνω*, *τσοντάρω* καὶ *τσοντέρνω*³, *φουμάρον* καὶ *φουμέρνω*, *φουντάρω* καὶ *φουντέρνω*, *δουσκάρον* καὶ *δουσκέρνω*, *σαλπάρω* καὶ *σαλπέρνω*, *κουρνάρω* καὶ *κουρνέρνω* κ.λ.⁴.

τζάλαβους:

Στὴ Ρητίνη τὸ ἐπιθετο σημαίνει τὸν ἀδέξιο, τὸν τσαπατσούλη, τὸ λο-ντροκομμένο, ἰὸν ἄτακτο⁵.

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ διαλεκτικὸ *ἀντάλλαβους* πού σημαίνει: αὐτὸς πού ἔχει ὅποιοδήποτε σωματικὸ ἐλάττωμα, ὁ ἀνισόρροπος, ὁ δὺστροπος, ὁ πεισματάρης, ὁ ἀπρόσεκτος, ὁ ἄτακτος⁶.

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης εἶναι: *ἀντάλ(λ)αβους* > **ντάλ(λ)αβους*, μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ *α* > *τζάλ(λ)αβους*, μὲ τροπὴ τοῦ *ντ* > *τζ*⁷.

τσ'μέλα, ἡ:

Στὸ Ἐλατοχώρι ἡ λέξη σημαίνει τὸ λίπος, τὸ πάχος, καὶ μεταφορικὰ

1. Βλ. Φάβη, δ.π., σ. 111.

2. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 535, § 1607.

3. Βλ. Γ. Κουρμούλη, Ἀντίστροφον Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, Ἀθῆναι 1967, στίς ρηματικὲς καταλήξεις *-έρνω* καὶ *-άρω*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ στὴ Σκιάνη Χαλκιδικῆς.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

6. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας ἑλληνικῆς», τ. 2ος, στὸ λῆμμα **ἀντάλλαγος*, ὅπου δίνονται οἱ διαφορὲς φωνητικὲς μορφὲς τοῦ ἐπιθέτου: δηλ. *ἀντάλλαβους-ἀδάλλαβους-ἀλλάνταβος-ἀλλάνταβους-ἀναπάνταλλος-ἀλαπάνταλλος-λάνταβους-λάνταβός*. Στούς τύπους αὐτοὺς μποροῦμε νὰ προσθῶσουμε καὶ τὸ *βάνταλος* πού ὁ Χρ. Τζιτζιλὴς τὸ ἀνάγει ἐπίσης στὸ διαλεκτικὸ *λάνταβους* (Χρ. Τζιτζιλὴς, Ἀνάλεκτα ἐτυμολογικά, «Ἑλληνικά», 34, Θεσσαλονίκη 1982-1983, 106). Γιά τὴν ἐτυμολογία τοῦ *ἀντάλλαβος* βλ. καὶ Β. Φάβη, Μετάθεσις καὶ ἀντιμετάθεσις φθόγων, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» Γ' (Ἀθῆναι 1939) 127-128. Βλ. ἐπίσης Ι. Καλλέρη, Ἀνάλεκτα Λεξικογραφικά, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 8 (Ἀθῆναι 1958) 49 κ.ε.

7. Γιά τὸ ὅχι πολὺ συνηθισμένο φαινόμενο τῆς τροπῆς τοῦ *ντ* > *τζ* βλ. Φ. Κουκουλέ, Ἑτυμολογικά, «Ἀθηνᾶ» ΛΕ' (Ἀθῆναι 1923) 198-202, ὅπου παραθετεῖ τὰ: *ἀντανεμίζω* > *ἀντζνεμίζω*, *ἀντζάνεμα*, *κρεμαντζαλὰς* κ.λ. Βλ. ἐπίσης στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τὸ *ἀνταφλος* > *ἄντζαφλος*.

τῇ σωματικῇ δύνامي: δὲν ἔχ' *dīp* τσ' μέλα αὐτὸ τοῦ κοινίτθ¹.

Ἡ λέξις θὰ πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὸ μεσαιωνικὸ *simila*, ποὺ σημαίνει: σεμίδαλις, μάζα, γρούτα, πανάδα².

Ἡ τροπὴ τῆς μεσαιωνικῆς λέξεως *simila* στὴ διαλεκτικὴ μακεδονικὴ τσ' μέλα ἐγινε μὲ τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασίαν: *simila* > **similēla*, μὲ τὴν προσθήκην τῆς κατάληξης -έλα³ > **τσιμιλέλα*, μὲ τροπὴ τοῦ ἀρχικοῦ σ > τσ⁴ > *τσ' μ' *λέλα*, μὲ ἀποβολὴ τῶν ἄτωνων ι > τσ' μέλα, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τοῦ πρώτου λ⁵.

Ἡ σημασιολογικὴ μετὰπτωση τῆς λέξεως ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς σημασίαν στὴν ἔννοια τοῦ λίπους δὲν παρουσιάζει δυσκολία, ἐπειδὴ οἱ ἔννοιαι εἶναι ἀρκετὰ συγγενικὲς μεταξύ τους. Παρόμοια σημασιολογικὴ διαφοροποίηση ἐξάλλου ἔχουμε καὶ στὸ ποντιακὸ *τζιμίδιν*, τό, προερχόμενο ἀπὸ τὸ μεταγενέστερο λατινικὸ *cimēdia*: ἡ μάζα τοῦ ἐγκεφάλου ποῦ, ἐκτὸς ὅπὸ τὴν ἀρχικὴ αὐτὴ ἔννοια, ἔχει ἀκόμα καὶ τὶς ἐξῆς ἄλλες: «ἡ ὑπολειπομένη μάζα τῶν καρδιῶν μετὰ τὴν ἐκπίεσιν τοῦ ἐλαίου, πολλτὸς ἀπὸ πίτυρα ὡς τροφὴ ἀγγελᾶδος, χόρτα στραγγισμένα μετὰ τὸ βράσιμον καὶ ἀρτυσμένα μὲ βούτυρον»⁷. Ἀνάλογη σημασιολογικὴ διαφοροποίησις ἔχουμε ἀκόμα καὶ στὸ μεσαιωνικὸ *σημιδία* ποῦ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἔννοια τοῦ ἐγκέφαλου κατέληξε νὰ σημαίνει καὶ τὸ σμιγδάλι, τὴ γρούτα κ.λ.⁸.

*φκάθ*⁹, τό:

Στὴ Μηλιά ἡ λέξις σημαίνει τὸ σφαγμένο ζῶο ποῦ τοῦ ἔχουν ἀφαιρεθεῖ τὰ ἐντόσθια καὶ τὸ κεφάλι.

1. Ἡ λέξις ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

2. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*.

3. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*. Βλ. ἐπίσης P. Chantraine, Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Paris 1974, στὸ λῆμμα *σεμίδαλις*. Ἐπίσης στοῦ H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1973, στὸ λῆμμα *σεμίδαλις*.

4. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 467, § 1398, ὅπου παραθετεῖ τὰ γνωστὰ *κασέλα* (κάσα), *γονέλα* (γούνα), *πορτέλα* (πόρτα) κ.λ.

5. Βλ. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, σ. 380, ὅπου μὲ τροπὴ σ ἢ σσ > τσ ἔχουμε τὰ γνωστὰ *κόσσυφος* > *κότουνφας*, *σνρίζω* > *ταυρίζω* κ.λ. Βλ. ἀκόμα Β. Φάβη, Ἐκθεσις τοῦ διαγωνισμοῦ τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, «Ἀθηνῶν» ΜΕ' (Ἀθῆναι 1934) 361-362 καὶ 366.

6. Βλ. Φιλήντα, δ.π., σ. 88, ὅπου τὰ (ύ) *δρολαιλάπι* > *δρολάπι*, *καμηλολάτης* > *καμηλάτης* κ.λ.

7. Βλ. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, στὸ λῆμμα *τζιμίδιν*.

8. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*.

Ἡ λέξη πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὴ λέξη *κουφάρι* (<**κουφάριον* (μσν. *κοῦφον* καὶ *κοῦφος* (=σῶμα))¹.

Ἡ φωνητική ἐξέλιξη τῆς λέξης δὲν παρουσιάζει δυσκολία. Ἔχουμε δηλ. **κουφάριον* > *κουφάρι(ν)* > **κ'φάρ'*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ου* καὶ τοῦ τελικοῦ ἄτονου *ι* > *φκάρ'*, μὲ ἀντιμετάθεση τοῦ *κ-φ* > *φ-κ*.

φλαψά, *χλαψά*, ἦ:

Στὴ Ρητινὴ καὶ Μηλιά ἡ λέξη σημαίνει τὴ νωπὴ ρόκα καλαμποκιοῦ ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμη ὥριμάσει, δὲν ἔχει δέσει, κι εἶναι κατάλληλη γιὰ ψήσιμο².

Ἡ λέξη μπορεῖ ν' ἀναχθεῖ στὸ ἀρχαῖο ρῆμα *θάλπω* ποὺ σημαίνει: ζεσταίνω, καίω κ.λ.³, καὶ πρέπει νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸν ἀόριστο *ἔθαλα* > **θαλ-ψιά*, κατὰ τὸ σχῆμα *ἔχαψα-χαψιά*, *ἔκοψα-κοψιά*, *ἔκλεψα-κλεψιά*, *ἔκατσα-κατσία* κ.λ. > **θαλψιά*, μὲ μετάθεση τοῦ *λ* > **φλαψιά* > *φλαψά*, μὲ τροπὴ τοῦ *θλ* > *φλ* (πβ. *θλαστός* > *φλασκάδης*, *θλίβω* > *φλίω* κ.λ.)⁴.

Παράγωγα τοῦ ρήματος *θάλπω* εἶναι ἐπίσης τὰ διαλεκτικὰ ἀπὸ τὴν Ἡπειρο: *θαφτή* = ζεστή, θερμή· «κουλούρα *θαφτή*», *φλαψτή* (Κουκλιοὶ Πωγ.)⁵ καὶ *θαψτό*: «*θαψτό* ψωμί, *θαψτή* κουλούρα = τεμάχιον ζύμης ἄρτου, ὅπερ μεταποιοῦντες εἰς κολλύραν ψήνουσιν ἐντὸς φούρνου, ἐκ τοῦ *θάλπω*, *θαλπτός*, διότι μόλις ἡ κουλούρα *θάλπεται* καὶ ἀποσύρεται μαλακωτὰ τῇ οὐσῳ»⁶, καὶ πολὺ πιθανὸν καὶ τὰ διαλεκτικὰ ἐπίσης, *θράψις*, ἦ = «*πρωῖα ἄνευ δρόσου*, ἥτις δὲν εἶναι καλὴ εἰς συλλογὴν βαμβακίου»⁷ καὶ *θραφα(δ)ούρι* = «*καυστικὴ ἡμέρα*»⁸. Ἐπίσης καὶ τὰ: *θάρφος*, τὸ = «*θερμότης καὶ ἡ μεσημβρία*» ἀπὸ τὴν Ἰκαρία⁹, *θάλπη*, ἦ = «*πνιγερὸς καύσων τοῦ θέρους*, κυρίως ὅταν πνέει ὁ λιψ ἢ ὁ δυτικόνότιος ἄνεμος»¹⁰, *θραφανῶ* καὶ *θραφανιώτης* κ.λ.¹¹.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης

1. Βλ. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ Λεξικόν, στὸ λῆμμα *κουφάρι* (βλ. ἐπίσης Α. Κοο-ραῖ, Ἀτακτα, 2, σ. 354).

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *θάλπω*.

4. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *θλαστός* καὶ *θλίβω*.

5. Βλ. Μπογά, Τὰ γλωσσικὰ ιδιώματα τῆς Ἡπείρου, Α', στὸ λῆμμα *θαψτή*.

6. Βλ. Μπογά, δ.π., στὸ λῆμμα *θαψτό*.

7. Βλ. Ν. Α. Δεκαβάλλα, Θάλπω καὶ παράγωγα ἐν τῇ νέᾳ ἐλληνικῇ, «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, σ. 89-90.

8. Βλ. Δεκαβάλλα, δ.π. σ. 87 καὶ 90, καὶ Στ. Ξανθοῦδιδου, Γλωσσικαὶ ἐκλογαί, «Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον» Ε' (Ἀθῆναι 1918) 100.

9. Βλ. Ξανθοῦδιδου, δ.π., σ. 100.

10. Βλ. Ξανθοῦδιδου, δ.π., σ. 100.

11. Βλ. Ξανθοῦδιδου, δ.π., σ. 101.

μᾶς βοηθοῦν ἐπίσης καὶ τὰ συνώνυμα διαλεκτικά *καντός*, δ = «ἄρτος φρυκτός ἐπανθρακίτης» ἀπὸ τὴν Αἶνο¹ καὶ *ζεστασιά*, η = «ἄρτος προχείρως κατασκευαζόμενος· ἀλέθουσι διὰ χειρομύλου τὸν σίτον, ζυμώνουσι καὶ ὀπτῶσιν ἢ μᾶλλον θερμαίνουσι τὴν ζύμην ἐν τῷ πυρὶ» ἀπὸ τὴν Ἰκαρία². Ὅπως δηλ. ἡ λέξις *ζεστασιά* πῆρε τὴν εἰδική σημασία τοῦ ψωμοῦ πού ψήνεται γρήγορα στὰ κάρβουνα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ *φλαψά* πῆρε τὴ σημασία τῆς τρυφερῆς ρόκας τοῦ καλαμποκιοῦ πού ψήνεται γρήγορα καὶ εὐκολα.

Στὸ Βελβεντό ἡ λέξις μὲ τὸν τύπο *χλαψά* σημαίνει τὸ ψωμί πού ἐσωτερικά εἶναι ὠμό καὶ μαλακό· «τοὺ ψομί εἶνι διπ χλαψά»³. Ἐδῶ νομίζω ὅτι ἔχουμε σημασιολογικὴ μεταφορὰ τῆς ἄλλης ιδιότητος τοῦ νωποῦ καλαμποκιοῦ, δηλ. τῆς μαλακῆς καὶ νωπῆς του σύστασης.

χαμουλούρδον, τό:

Στὸν Κολινδρό ἡ λέξις σημαίνει τὸ χαμομήλι⁴. Ὁ πλήρης τύπος ἀπ' τὸν ὁποῖο προέρχεται ἡ λέξις εἶναι τὸ *χαμουλόλουνδο* > **χαμουλόλ'δον*, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου ο > ου καὶ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ου > *χαμουλούρδον*, μὲ τροπὴ τοῦ δευτέρου λ > ρ ἀπὸ ἀνομοίωση πρὸς τὸ λ.

Στὴν ἀναγωγὴ τῆς λέξεως στὸ *χαμουλόλουνδο* μᾶς βοηθάει καὶ τῆς Βέροιας ὁ πλήρης τύπος *χαμουλόλουνδα*, τὰ = τὸ χαμομήλι⁵.

Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΕΤΑΝΘΙΑ ΔΟΥΓΑ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

1. Βλ. Δεκαβάλλα, δ.π., σ. 90.

2. Βλ. Δεκαβάλλα, δ.π., σ. 99.

3. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Βλ. Σβαρνόπουλου, Γλωσσάριο τῆς Βέροιας (Βαρταλαμίδα), στὸ λῆμμα *χαμουλόλουνδα*, τὰ.

SUMMARY

Evanthia Douga-Papadopoulou, Etymology of some dialect-words from the region of Pieria.

The author deals with the etymology of some dialect-words, which she has collected in August 1981 from some villages of the region of Pieria, during an expedition in those villages for collecting dialect material. The words, which the author deals with, are the following: βαλάρ' < βάλαρις, bouboutίζου < υποποτίζω, δγάρ' γους < διάγυρος, καλόνουμου < *καλονόψωμο, καματιριά < καυματηρός, καρλᾶ < κλαριά, κατ'λήθρα < *κατουρήθρα or κατρουλήθρα, κουκουσλείθρα < κωλοσειθρα, κουλουθρινίτσα < κωλόρνιθος, π'ριακόβου < *περιρυακοκόβω, προυνγιδ' < ύπουργός, ρουβός-ρουβά < ραιβός, σαλίμβα < λατ. saliva, σείραδώνου < σειράδιον, σ'λάρα < *συνιλαρῶ, σουνδαρίζ' < ταρός, τζάλαβους < άντάλλαβους, τσ'μέλα < σιμίλα, φκάρ' < *κουφάριον, φλαψά < *θαλψιά θάλπω and γαμουλούρδου < χαμολούλουδο.